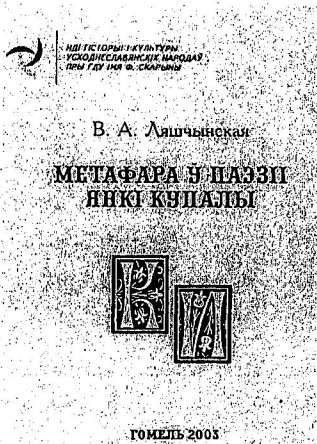

РЭЦЭНЗІЯ

Купалаўская метафара пад лінгвістычным мікраскопам

(Ляшчынская В.А. *Метафара ў паэзіі Янкі Купалы*. – Гомель: УА “ГДУ імя Ф.Скарыны”, 2003. – 160 с.)

Моўныя выразныя сродкі паэзіі, і ў першую чаргу метафару, нельга назваць мала даследаваным аб'ектам філалогіі. Гісторыя іх вывучэння ўходзіць каранямі ў антычнасць, а колькасць прац, прысвечаных метафары, напісаных не толькі навукоўцамі, але і крытыкамі, мастакамі слова, філосафамі, на гэты час наўрад ці паддаецца падліку.

Тым не менш метафара не пакідае пазіцыі аднаго з “лідэраў” сярод аб'ектаў навуковых, перш за ўсё лінгвістычных, назіранняў. Чым гэта абумоўлена? Па-першае, метафара, як міждyscyплінарны аб'ект і феномен розных аспектаў духоўнага быцця, адкрывае сябе самым розным падыходам да раскрыцця сваёй прыроды; па-другое, новыя навуковыя напрамкі і нават навукі, навуковыя парадыхмы не ўпускаюць метафару з поля свайго зроку, і, як вынік, – новыя тэорыі, канцэпцыі, метадалогіі вывучэння метафары; па-трэцяе, метафара нясе на сабе вельмі выразны адбітак індывідуальнасці, і ў гэтым сэнсе можна сцвярджаць, што колькі існуе моўных асоб, столькі ж ёсць і

ўвасабленняў метафарычнасці, а гэта невычарпальная крыніца для даследчыцкага пошуку. Зразумела, што ў апошнім выпадку гаворка ідзе перш за ўсё пра Мастакоў Слова, Паэтаў, – пра тых, хто ў дачыненні да мовы выступае не як пасіўны карыстальнік, а Тварэц, Крэатыўная Моўная Асоба.

Янка Купала – знакавае імя для беларускай паэзіі, яе сімвал, класік. Мова купалаўскай паэзіі для беларусазнаўства – адна з найбольш каштоўных крыніц, якая бадай ніколі не згубіць прывабнасці для ўдумлівага філалагічнага позірку. Купалаўскае слова можна параўнаць з брыльянтам, што зьяе рознымі гранямі. Адна з найбольш адметных гэтых граняў – метафара паэта.

У гэтым дапамагае пераканацца кніга прафесара Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны В.А. Ляшчынскай, прысвечаная купалаўскай метафары. У кнізе сабраны і сістэматызаваны вялікі аб'ём фактычнага матэрыялу, кротка, але даволі ёмка прадстаўлены асноўныя тэорыі метафары, абагульнены яе найбольш вядомыя класіфікацыі.

Кніга адкрываецца “Прадмовай” да чытача. У ёй аўтар справядліва зазначае, што, нягледзячы на наяўнасць шматлікіх даследаванняў, прысвечаных купалаўскай творчасці, комплекснае вывучэнне моўнай спадчыны класіка беларускай паэзіі па сутнасці толькі пачынаецца. Галоўная задача пры гэтым – паказаць, што іменна складае творчую адметнасць паэта ў выкарыстанні багатага рэсурса роднай мовы, у чым ён выступае як наватар. Як указвае В.А. Ляшчынская, “паэтычная спадчына Янкі Купалы вызначаецца не столькі ўтварэннем новых слоў (аўтарскіх неалагізмаў, аўтарскіх наватвораў, аказіялізмаў, індывідуальных слоў), колькі выкарыстаннем агульнавядомых слоў у незвычайных спалучэннях, якія дазваляюць надаваць новыя і глыбокія вобразныя сэнсы” (с. 5). У стыхці кантэксту, ва ўзаемадзеянні слоў-вобразаў і нараджаецца метафара.

Першая глава “Метафара і яе вывучэнне” прысвечана разгляду асноўных тэарэтычных палажэнняў, звязаных з метафарай і метафарычнасцю як лінгвапаэтычнымі з'явамі. У гэтай частцы работы дадзена характарыстыка метафары як аб'екта даследавання ў сучаснай гуманітарыстыцы; размежаваны і ахарактарызаваны паняцці моўнай і індывідуальна-аўтарскай метафары; зроблены агляд розных класіфікацый метафар – ад М.В. Ламаносава да сучасных даследчыкаў (Ю.І. Левін, Н.А. Басілая, В.Дз. Старычонок і інш.). У выніку чытач атрымлівае сістэматызаваныя і кампактна пададзеныя звесткі пра шматграннасць і міждyscyплінарнасць феномена метафары, гісторыю яе вывучэння ў айчынай і замежнай навуцы; аўтару ж гэта дапамагае знайсці свой падыход да аналізу тропы, рэалізацыя якога прапануецца ў наступнай главе кнігі.

Другая глава называецца “Метафара ў паэтычным тэксце Янкі Купалы”. У якасці асноўных падыходаў да аналізу метафар паэта даследчык заяўляе тропачэнтрычны, тэкстацэнтрычны і антрапацэнтрычны накірункі.

Першы з іх распачынаецца класіфікацыяй метафар паэтычных тэкстаў Янкі Купалы з пункту гледжання часцінамоўнай прыналежнасці. Адзначана, ніто іх “найбольшая колькасць належыць да ліку дзяслоўных (1395), менш – субстантыўных (508) і ад'ектыўных (454) і адзінкавыя – да ліку адвербіяльных (18)” (с. 19). Гэтая класіфікацыя тропы далей працягваецца назіраннем паводле ступені семантычнай блізкасці/адлегласці слоў, якія ўваходзяць у

незвычайныя спалучэнні (НС). Па гэтаму крытэрыю В.А. Ляпчынская размяжоўвае дзве вялікія групы купалаўскіх НС, “у якіх парушана семантычная спалучальнасць кампанентаў, але 1) парознаму праяўлена семантычная блізкасць аўтарскага дзеяслова і яго адпаведніка ці 2) зусім адсутнічае блізкасць паміж імі” (с. 20). Абедзве групы атрымліваюць далейшую дыферэнцыяцыю. Гэтыя назіранні прыводзяць даследчыка да вернай высновы, што “паколькі аўтар заўсёды выражае свае думкі, эмоцыі, адносіны да прадмета аповеду праз слова, вобраз якога ствараецца чалавекам пэўнага часу, то і кола спалучальнасці гэтых слоў складае тыповыя мадэлі часу” (с. 23).

Нарэшце, метафары купалаўскіх вершаў згрупаваны паводле семантычных комплексаў, у якія яны ўваходзяць сваімі зыходнымі значэннямі. У прыватнасці, апісаны семантычныя комплексы “чалавека”, “вады”, “кветкі, травы”, “тлушкі”, “агню”. Тут жазначаецца і схільнасць паэта да стварэння метафар, што звязаны з ткацтвам і працай сейбіта ... як своеасаблівае адлюстраванне бачання свету і выражэнне мудрасці жыцця працаўніка сялянства” (с. 27). Як бачым, гэтыя назіранні зроблены ў антрапацэнтрычным накірунку і па сутнасці сваёй маюць лінгвакультуралагічную каштоўнасць.

Далей на першы план выходзіць тэксцэнтрычны аспект купалаўскай метафары – яна аналізуецца з пункту гледжання структуры кантэксту. В.А. Ляпчынская прапаноўвае свой варыянт класіфікацыі метафарычных тропаў паводле кантэкстнай рэалізацыі: 1) двухкампанентныя метафарызаваныя кантэксты і 2) шматкампанентныя метафарызаваныя кантэксты. Першую групу прадстаўляюць 10 мадэляў: “дзеяслоў + назоўнік”, “назоўнік + назоўнік”, “прыметнік + назоўнік”, “назоўнік + дзеепрыметнік” і інш. Другую – 3 тыпы кантэкстаў: “метафарызаваны кантэкст – просты сказ”, “метафарызаваны кантэкст – складаны сказ”, “метафарызаваны кантэкст – верш”. Кожны з гэтых кантэкстаў ілюструецца шматлікімі прыкладамі, характарызуецца сваёй роляй у ідыястылі паэта. У выніку метафара прадстае ў сваёй стыхii – стыхii пашырэння кантэкстных межаў, імкнення падпарадкаваць свайму ўплыву разгортванне паэтычнага дыскурсу, ахаліць у якасці сваіх кантэкстаў разнастайныя моўныя канструкцыі і г.д. У дачыненні да купалаўскага ідыястылю прадстаўленая карціна дазваляе аргументавана гаварыць аб класіку беларускай паэзіі як аб Майстру Метафары, які змог даць ёй жыццё і ў мінімальныя – бінарныя – кантэкстах, і ў прасторы тэксту.

Апошні параграф другой главы закранае праблему паэтычнай нормы, дэтэрмінаваную семантычнай анамальнасцю, што закладзена ў самой прыродзе метафары. Аўтар рэцэнзуемага выдання робіць шэраг слушных заўваг і абагульненняў адносна ролі Купалы ў выяўленні патэнцыяльна рэальнага ў мове, у пашырэнні магчымасцей літаратурнай мовы. У выніку ў творчым абліччы нашага класіка яшчэ раз падкрэсліваюцца рысы Творцы, Моцнай Моўнай асобы, якая ў дыялектыцы узуальнага і патэнцыяльнага нярэдка схільна аддаваць перавагу апошняму.

Асаблівую навуковую каштоўнасць, на наш погляд, мае дадатак “Матэрыялы да слоўніка паэзіі Янкі Купалы”, які дазваляе сказаць аб кнізе В.А. Ляпчынскай як аб значнай навуковай працы ў галіне пісьменніцкай лексікаграфіі. У гэтай частцы кнігі прыведзены больш за 1200 слоў, якія падваргаюцца метафарызаванню ў купалаўскім ідыястылі, а таксама іх бліжэйшыя кантэксты. Гэтыя матэрыялы, безумоўна, яшчэ не раз будуць выкарыстаны будучымі даследчыкамі творчай спадчыны Купалы, а таксама тымі, каго цікавяць пытанні паэтыкі, лінгвістыкі тропаў.

З заўваг і пажаданняў выкажам толькі тое, што пераважна структурны аспект даследавання метафары ў творах Купалы мог бы быць больш акцэнтавана дапоўнены стылістычным і лінгвакультуралагічным аспектамі, таму што мова купалаўскай паэзіі ў пэўным сэнсе з’яўляецца эталонам, лостэркам ўсяго беларускага нацыянальнага паэтычнага дыскурсу; на ёй у многім узрасла наступная нацыянальная паэтычная традыцыя. Але, з другога боку, трэба прызнаць і тое, што наяўнасць перспектывы працягу даследавання – факт станючы, бо, як пісаў Дз.С. Ліхачоў, “правільнае навуковае пабудаванне дапускае папраўкі і дапаўненні; няправільнае пабудаванне – тут забітая шчыліна”.

Яшчэ адзначым тое, што пры найменні метафарычных канструкцый аўтару таксама было б след спыніцца на нейкім адным тэрміналагічным абазначэнні, пазбегнуўшы залішняй дублетнасці: “незвычайныя спалучэнні”, “няправільныя спалучэнні”, “ненарматыўныя спалучэнні”. У прыватнасці, апошняе тэрміналагічнае спалучэнне прадстаўляецца нежаданым па той прычыне, што вядзе да непатрэбных у гэтым выпадку канатацый, звязаных з пазалітаратурнасцю (параўн.: ненарматыўная лексіка і інш.).

Але гэтыя заўвагі не перашкаджаюць адзначыць той факт, што айчынная лінгвістычная навука і купалазнаўства, у прыватнасці, атрымалі вельмі цікавую працу, карысную для моваведаў, літаратураведаў, лексікаграфіаў – як прафесіяналаў, так і для тых, хто вучыцца славеснасці і цікавіцца магчнай сілаю паэтычнага слова.

*С.Б. Кураш,
кандыдат філалагічных навук,
прапрактар па навуковай рабоце*

Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта